

УДК 378.147+373.31:37.018

Л. В. ЧЕМОНИНА

кандидат педагогічних наук

Бердянський державний педагогічний університет

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ОСВІТИ УЧНІВ

Статтю присвячено дослідженню проблеми підготовки майбутніх фахівців у галузі початкової освіти до організації безперервної освіти учнів 1–4 класів. На основі результатів наукових досліджень провідних учених визначено, що готовність майбутнього вчителя до забезпечення безперервної освіти є інтегральним особистісним утворенням і включає оптимальну суму знань, необхідну систему вмінь, психологічну установку на досягнення поставленої мети, мотиви, задатки, особистісні якості, що відповідають вимогам до подібної діяльності.

У статті вказано, що одним із способів реалізації процесу підготовки студентів до організації безперервної освіти учнів може стати спеціальна технологія, що передбачає ознайомлення майбутніх педагогів з особливостями початкової освіти, її роллю в забезпеченні безперервного навчання особистості.

Ключові слова: безперервна освіта, загальнодидактичні принципи, наступність, перспективність, готовність майбутніх педагогів.

Соціально-економічні зміни, що в останні кілька років є характерними для нашої держави, і нормативна база освітньої галузі України сприяли оновленню системи підготовки педагогів у сфері початкової освіти. Так, згідно зі стандартом вищої педагогічної освіти до фахівця, який має кваліфікацію “учитель початкової школи, організатор початкового навчання” висунуто ряд вимог як щодо наявності науково-теоретичних знань, так і сформованості професійних умінь, серед яких, на нашу думку, чільне місце посідає вміння забезпечувати безперервне навчання учнів.

Проблемі безперервності у шкільному навчанні надавали важливого значення такі відомі діячі-просвітителі, як Я. Коменський, Ф. Дистервег, І. Песталоцці, К. Ушинський, М. Корф та ін. І сьогодні вона є предметом досліджень психологів (Б. Ананьєв, П. Гальперін, Г. Люблінська, Н. Менчинська, Н. Тализіна та ін.), педагогів (М. Данилов, Б. Єсіпов, А. Кухта, А. Мороз, В. Онищук, О. Савченко та ін.) і методистів (М. Вашуленко, М. Львов, М. Пентилюк, Л. Федоренко, Т. Чижова та ін.). Нам імponує думка О. Савченко, яка зазначає, що безперервна освіта – це різні ступені й форми здобуття й удосконалення загальноосвітньої та професійної підготовки, до якої входять підсистеми дошкільних установ, навчально-виховних закладів неповної і повної середньої освіти, технічні училища, вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації, різні форми підвищення освіти дорослих [8, с. 349]. Отже, не можна не погодитись із ученим, що основною умовою реалізації єдиної системи навчання, яка забезпечує поступовий розвиток особистості, є наступність і перспективність.

Мета статті – окреслити шляхи підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення безперервної освіти учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що наступність і перспективність – змістовий двосторонній зв'язок, який передбачає, з одного боку, урахування в навчально-виховному процесі початкової школи тих вимог, що ставитимуться до учнів на наступному щаблі навчання з метою досягнення ними необхідного рівня розвитку, а з іншого – опору педагога на досягнутий школярами рівень розвитку. Реалізація цих принципів відіграє важливу роль у забезпеченні розвивальної спрямованості навчання, оскільки наступність створює умови для здійснення єдиної динамічної, перспективної системи навчання і виховання, що сприяє послідовності й систематичності в розподілі та вивченні програмового матеріалу, а отже, – постійному поступово-висхідному розвитку особистості.

Дидактами, методистами і психологами [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 9] визначено шляхи розв'язання проблеми наступності й перспективності, а саме: знання вчителями початкової школи програмових вимог і методів роботи в основній ланці ЗНЗ, а вчителями-предметниками – програм і методів роботи початкової школи; удосконалення навчальних планів, програм і підручників, зокрема щодо забезпечення поступового зростання навантаження учнів і ускладнення їхньої роботи; викладання навчального матеріалу з урахуванням наступності та вікових особливостей учнів.

Проте аналіз результатів спеціально проведеного анкетування педагогів дав змогу констатувати, що: значний відсоток учителів початкової школи не розуміють суті поняття *безперервна освіта*, а отже, не знають ролі принципів наступності й перспективності у формуванні умінь і навичок учнів 1–4 класів; педагоги не готові навчати учнів початкової школи на основі принципів наступності й перспективності, тобто створювати підґрунтя для безперервної освіти підростаючого покоління.

Вивченню питання готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності присвячено значну кількість наукових праць (В. Бондар, А. Капська, І. Пастир, О. Ярошенко тощо). Так, проблему психологічної готовності досліджують В. Дорохін, С. Равіков, В. Моляко, А. Проскура; мотиваційну – Е. Томас; морально-психологічну – Л. Кондрашова, С. Ніколенко, Г. Штельмах; професійну – Д. Мазоха; моральну – Є. Шевчук; професійно-педагогічну – С. Корищенко та ін. Готовність як цілісне утворення розглянуто в працях П. Атутова, А. Вайсбурга, Ю. Васильєва тощо; як установка – у дослідженнях Д. Узнадзе, Ш. Надірашвілі, А. Прангішвілі та ін.

Узагальнюючи судження названих учених, ми дійшли висновку: готовність майбутнього вчителя до здійснення безперервної освіти є інтегральним особистісним утворенням, що вміщує в собі оптимальну суму знань, необхідну систему вмінь, психологічну установку на досягнення поставле-

ної мети, мотиви, потреби, здібності, особистісні якості, адекватні вимогам діяльності.

Засобом реалізації процесу підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи – до здійснення безперервної освіти учнів 1–4 класів може стати спеціальна технологія [3], яка, на нашу думку, має передбачати ознайомлення майбутніх фахівців із особливостями початкової освіти на сучасному етапі розбудови нашої країни, її роллю у забезпеченні безперервної освіти особистості. Ми вважаємо, що значна увага має приділятися питанням щодо модернізації системи загальної шкільної освіти; безперервності освіти; значення єдності принципів, методів і форм навчання в руслі забезпечення наступності і перспективності в роботі сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Одним із способів керування пізнавальною діяльністю майбутніх учителів під час вивчення пропонованого курсу має бути проблемний виклад навчального матеріалу, який полягає у створенні і розв'язанні проблемних ситуацій на різних етапах опрацювання педагогічних фактів і явищ. Головним компонентом такого навчання виступає актуалізація раніше засвоєного, що, на нашу думку, мало служити основою для ідентифікації поняття й усвідомлення студентами нового матеріалу. Ми припускаємо, що суперечність між наявними знаннями майбутніх педагогів і тим, що вони мають знати, стимулюватиме їхнє мислення, сприятиме розвитку в них аналітико-синтетичних умінь, навичок самостійної роботи пошукового характеру.

На нашу думку, навчання майбутніх педагогів доцільно проводити на основі диференціації завдань, що передбачає поділ студентів на групи залежно від рівня їхніх можливостей. Групова робота компенсуватиме недоліки фронтальної та індивідуальної діяльності та сприятиме безпосередній взаємодії між її представниками, активізуватиме їх навчання, створюватиме широку наочно-чуттєву базу для теоретичних узагальнень. Ми припускаємо, що такий вид роботи, під час якого юнак або дівчина стає часткою групи співпрацюючих студентів, матиме значний розвивальний потенціал. У результаті молоде покоління вчителів ефективно оволодіватиме навчальною діяльністю та накопичуватиме передумови для переходу на наступний щабель у своєму розвитку.

Ми вважаємо, що використання вищеназваних педагогічних підходів забезпечить реалізацію наступності і перспективності як у змісті матеріалу, так і відборі способів діяльності студентів, що сприятиме їхній підготовці до здійснення безперервної освіти.

У пропонованій технології знайшли відбиток загальнодидактичні принципи (наступність, перспективність, науковість, доступність, активність, наочність). Так, перспективність полягає в підготовці бакалаврів до засвоєння систематичного курсу технологій викладання рідної мови, математики, “Я і Україна” тощо під час навчання на 5 курсі та готує майбутніх учителів до оволодіння навичками здійснення безперервної освіти. Прак-

тичні спостереження студентів над способами забезпечення безперервності в освіті сприятимуть розумінню ними зв'язку між усіма освітніми концен-трами, а також оволодінню навичками здійснювати перспективне вивчення навчального матеріалу з різних дисциплін курсу початкової школи.

Наступність полягає в розширенні і поглибленні знань студентів, набутих на попередньому етапі навчання. Так, майбутні вчителі початкової школи, конкретизуватимуть знання про принципи, методи і форми організації навчання на уроках рідної мови, читання, математики тощо в 1–4 класах. На нашу думку, підготовка студентів до професійної діяльності на основі виявлення взаємозв'язку старих і нових знань дасть можливість підняти бакалаврів на новий рівень щодо засвоєння матеріалу, активізувати їхню пізнавальну діяльність та інтелектуальний розвиток.

Оскільки зміст освіти має відповідати рівню сучасної педагогічної науки, пропоновану технологію розроблено з урахуванням принципу науковості. Його реалізація передбачає ознайомлення студентів з об'єктивними науковими фактами та науковою термінологією, систематизацію знань майбутніх педагогів про дидактичні явища. Ми вважали, що вивчення теоретичного матеріалу на основі вищезазначеного принципу сприятиме уточненню, поглибленню понять, що забезпечить ефективність пропонованої технології.

Опрацювання навчального матеріалу не можливо уявити без використання наочності. Вона допомагає чітко визначити найголовніші властивості таких загальнодидактичних і специфічно методичних категорій, як принципи, методи і форми навчання, дозволяє студентам установити зв'язки між ними, забезпечує доступність у навчанні. Отже, на нашу думку, успішне оволодіння бакалаврами професійними знаннями, вміннями й навичками значною мірою залежить від продуманого використання наочності.

У ролі засобів наочності під час експериментального вивчення спецкурсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти”, на нашу думку, доцільно використати різноманітні схеми (загальнодидактичні принципи, специфічно методичні принципи, дидактичні методи, форми навчання учнів початкової школи), таблиці тощо.

Реалізація експериментальної програми на основі вищезгаданих принципів досягається шляхом:

- розуміння студентами суті дидактичних категорій;
- засвоєння майбутніми вчителями початкової школи способів здійснення безперервної освіти;
- усвідомлення студентами психолого-педагогічних особливостей навчання школярів на основі наступності і перспективності.

Опрацювання курсу “Дидактичні засоби здійснення безперервної шкільної освіти” передбачає аудиторну (лекції, практичні заняття), самостійну та індивідуальну роботу студентів, виконання завдання із самоперевірки, модульний контроль.

Лекції, пропоновані студентам, присвячені окремим темам курсу. За способом викладання цей вид навчальних занять був інформаційним, тобто передбачав передавання інформації шляхом послідовного розкриття наукових фактів, явищ, процесів. Обов'язковим елементом лекцій було подання теоретичного матеріалу у формі проблемного завдання, в умовах якого окреслювалися певні суперечності, які потребують вирішення. Науковий і фактичний матеріал лекцій відображав ключові питання навчальної дисципліни.

Такий підхід, на нашу думку, дозволяє розкрити майбутнім фахівцям суть поняття “безперервна освіта”; виділити її основні складові, серед яких чільне місце належить принципам наступності і перспективності. Оскільки психологія і педагогіка є основним підґрунтям часткових методик викладання предметів шкільного курсу, необхідно висвітлити історію розвитку проблеми наступності і перспективності в дослідженнях учених і науковців різних періодів становлення людської цивілізації. Усе викладене вище дасть можливість з'ясувати, як названі вище принципи реалізуються у процесі викладання предметів шкільного курсу в початковій школі.

Практичні заняття є невід'ємною складовою у підготовці майбутніх учителів початкової школи до здійснення безперервної освіти. Ця форма організації навчального процесу передбачає опрацювання студентами теоретичних положень, засвоєних на лекціях й у процесі самостійної роботи, обговорення реферативних повідомлень, відіграє важливу роль у виробленні в бакалаврів навичок застосування здобутих знань для вирішення практичних завдань.

Самостійна робота виступає основним засобом засвоєння студентами засвоєння матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Такий вид роботи передбачає вивчення студентами окремих питань курсу. Засвоєний у процесі самостійної роботи навчальний матеріал виноситься на поточний контроль.

Індивідуальна робота проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їхньої підготовки та розвитку творчих здібностей.

Ефективність пропонованої технології визначається сформованістю в майбутніх учителів початкової школи таких компетенцій, а саме: самостійно здійснювати процес навчання учнів початкової школи на загальнодидактичних і специфічно методичних принципах; володіти практичними вміннями організувати вивчення дисциплін шкільного курсу на основі наступності і перспективності; уміти практично реалізовувати пріоритети і принципи освіти; володіти на належному рівні важливими професійними вміннями (гностичними, проектувальними, конструктивними, організаційними, комунікативними), а також сучасним інструментарієм, ефективними когнітивними, проблемними, креативними методами навчання, специфічними прийомами, сучасними засобами навчання, які сприяють здійсненню безперервної шкільної освіти.

Висновки. Отже, серед основних шляхів підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення безперервної освіти учнів можна визначити такі: знання студентами змісту освіти як початкової, так і основної школи; ознайомлення майбутніх фахівців зі спеціальності “Початкова освіта” з методиками викладання предметів шкільного курсу (математики, рідної мови тощо) у 5–11 класах; запровадження у навчальний процес ВНЗ спеціальної технології, метою якої є ознайомлення майбутніх педагогів із особливостями початкової освіти на сучасному етапі розбудови нашої країни, її роллю у забезпеченні безперервної освіти школярів.

У подальшому планується дослідити психолого-педагогічний аспект забезпечення безперервної освіти учнів основної школи.

Список використаної літератури

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.
2. Бондар В. Ф. Дидактика / В. Ф. Бондар. – Київ : Либідь, 2005. – 264 с.
3. Капська А. Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості / Алла Йосипівна Капська // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми. – Київ : ІЗМН, 1998. – С. 5–12.
4. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / С. О. Караман. – Київ : Ленвіт, 2000. – 272 с.
5. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. ВНЗ / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – Київ : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. – Київ : Ленвіт, 2004. – 400 с.
7. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци ; сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – Москва : Педагогика, 1987. – 413 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. / О. Я. Савченко. – Київ : Грамота, 2012. – 504 с.
9. Чемоніна Л. Наступність і перспективність вивчення словотвору української мови в початковій і основній школі : монографія / Лада Чемоніна. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – 167 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2015.

Чемоніна Л. В. Дидактические основы подготовки будущих учителей начальной школы к обеспечению непрерывного образования учащихся

Предлагаемая статья посвящена исследованию проблемы подготовки будущих специалистов в области начального образования к организации непрерывного обучения учащихся 1–4 классов. На основе результатов научных исследований ведущих учёных определено, что готовность будущего учителя к обеспечению непрерывного обучения является интегральным личностным образованием и включает оптимальную сумму знаний, необходимую систему умений, психологическую установку на достижение поставленной цели, мотивы, задатки, личностные качества, соответствующие требованиям к подобного рода деятельности.

В статье указано, что одним из способов реализации процесса подготовки студентов к организации непрерывного обучения учащихся может стать специальная технология, предусматривающая ознакомление будущих педагогов с особенностями начального обучения, его ролью в обеспечении непрерывного образования личности.

Ключевые слова: непрерывное образование, преемственность, перспективность, готовность будущих педагогов.

Chemonina L. Didactic bases of Future Elementary School Teachers' Training for Ensuring of Schoolchildren's Continuous Education

This article deals with the problem of preparation of future specialist in the field of primary education to the organization of continuous training of the first – forth forms students. Based on the research findings of leading psychologists, teachers and trainers, the author concluded that the readiness of the future teachers to ensure continuous learning is an integral personal formation and it includes the optimal amount of knowledge, a necessary system of skills, attitudes to achieve this goal, motives, inclinations, personal qualities that meet the requirements for this kind of activity.

The analysis of theoretical sources allowed us to determine the main ways of training primary schools future teachers to teach children the principles of continuity and prospects.

The article stated that more attention should be paid to issues related to the modernization of school education; continuity of education, the values of unity of principles, methods and forms of training in line to ensure continuity and availability of the modern educational institution.

According to the author, a special technology, which provides, the future experts acquainted with the peculiarities of elementary education at the present stage of development of our country and its role in providing continuous education of the person can become one of the ways to implement the process of preparation of students (primary school future teachers) to the organization of continuous training of primary students.

The proposed technology reflected the general didactic principles (continuity, prospects, scientific nature, accessibility, activity, visibility).

Implementation of the pilot program on the basis of the above principles is achieved in the following way:

- students' understanding of the essence of teaching categories;*
- future primary school teachers' absorption of ways of organizing continuous training;*
- students' awareness of psychological and pedagogical features of teaching on the basis of continuity and perspective.*

The effectiveness of the proposed technology is determined by the formation of the primary school future teachers' professional competence.

Key words: continuity, prospects, activity, visibility.